

Київський університет імені Бориса Грінченка
Інститут мистецтв
Кафедра академічного та естрадного вокалу

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи
О.Б. Жильцов
« 11 » 09 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Методика викладання дисциплін з музичного
мистецтва (методика викладання вокалу)

спеціальності 025 «Музичне мистецтво» (Сольний спів)
освітнього рівня другого (магістерського)
освітньої програми 025.00.02 Сольний спів
спеціалізації «Педагогіка вищої школи»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА	
Ідентифікаційний код 02136554	
Начальник відділу моніторингу якості освіти	
Програма №	06 48 / 19
(підпис)	(прізвище, ініціали)
« »	20 19 р.

Київ – 2019

Розробник:

Мережка Юлія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу.

Викладачі:

Мережка Юлія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри академічного та естрадного вокалу

Протокол від 29.08. 2019 року № 7

Завідувач кафедри Мережка (Ю. В. Мережка)
(підпис)

____.____.2019 р.

Гарант освітньої (професійної/наукової) програми
(керівник проектної групи) Опанасюк (О. П. Опанасюк)
(підпис)

Робочу програму перевірено

____.____.2019 р.

Заступник директора Таранник (А.О. Таранник)
(підпис)

Пролонговано:

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання			
	денна		заочна	
Вид дисципліни	<i>Вибіркова</i>			
Мова викладання, навчання та оцінювання	<i>Українська</i>			
Загальний обсяг кредитів/ годин	<i>11/330</i>			
Курс	<i>6</i>		<i>6</i>	
Семестр	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Кількість змістових модулів за розподілом:	<i>1</i>	-	<i>1</i>	-
Обсяг кредитів	<i>5</i>		<i>5</i>	-
Обсяг годин, у тому числі:	<i>150</i>	-	<i>150</i>	-
Аудиторні	<i>40 годин</i>	-	<i>68</i>	-
Модульний контроль	<i>10 годин</i>	-	-	-
Семестровий контроль	<i>30 годин</i>	-	-	-
Самостійна робота	<i>70 годин</i>	-	<i>130 годин</i>	-
Форма семестрового контролю	<i>Екзамен</i>	-	<i>Екзамен</i>	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Робоча навчальна програма «Методика викладання дисциплін з музичного мистецтва (методика викладання вокалу)» є провідною для студентів спеціальності 025 «Музичне мистецтво» (Сольний спів). Вона узагальнює теоретичні знання студентів у галузі вокальної педагогіки та практичний досвід роботи в класі сольного співу, систематизує їх в методичному аспекті на основі застосування міждисциплінарних зв'язків, а також знайомить студентів з сучасними інноваційними вокальними методиками.

Зміст дисципліни складають лекційні, практичні заняття, завдання для самостійної роботи студентів. Види контролю: модульний контроль.

Мета дисципліни - сформувати у студентів систему науково-методичних знань та практичних вмінь в галузі вокальної педагогіки; ознайомити студентів з основними принципами вокальної педагогіки та методикою викладання дисципліни «Сольний спів»; сформувати основу екологічних знань про збереження та охорону співацького голосу; виховувати естетичний смак, критичне мислення, сформувати ціннісні орієнтації у продукції сучасного музичного простору.

Завдання курсу:

- сприяти усвідомленню студентами науково-методичних основ розвитку співацького голосу;
- надати студентам психофізіологічні знання про співацький процес, будову та функції голосового апарату;
- сформувати у студентів здатність до засвоєння та передачі психолого-педагогічних та методичних знань та вмінь;
- сприяти набуттю навичок постановки голосу у вокальному та мовленнєвому режимі роботи голосового апарату;

- сприяти вивченню науково-методичних основ становлення академічного та естрадного мистецтва, педагогічної діяльності видатних співаків та педагогів;
- стимулювати творчі пошуки студентів, вміння професійно мислити, застосовувати набуті знання у виконавській та педагогічній діяльності.

У процесі вивчення даної дисципліни студенти повинні **знати**:

- основні критерії визначення співацького голосу та початкові методи роботи над його розвитком;
- будову органів голосового апарату, методи і прийоми постановки голосу;
- методичні основи стильових та жанрових ознак і напрямів академічного та естрадного вокального мистецтва;
- основний репертуар для всіх типів голосів;
- принципи підбору репертуару та особливості індивідуальної педагогічної роботи над його засвоєнням;
- художньо-виражальні засоби співу, головні складові академічного співу та естрадного концертного номера;
- специфіку роботи з оркестром, мікрофоном і фонограмою;
- провідні компоненти професійно спрямованого мислення співака.

У процесі вивчення даної дисципліни студенти повинні **вміти**:

- застосовувати основні методичні знання та вміння в моделюванні практичної вокальної роботи з учнями;
- самостійно складати план-конспект практичного заняття з сольного співу, аналізувати художні та технічні особливості вокальних творів;
- створювати власну інтерпретацію вокального твору;
- проводити власний аналіз вокальних творів різних видів і жанрів;
- самостійно застосовувати отримані знання в концертній та педагогічній діяльності;

- проводити самостійний аналіз власних концертних виступів, розвивати самоконтроль.

У процесі вивчення даної дисципліни студенти повинні **володіти:**

- основними принципами виховання співака;
- теоретичними знаннями музично-виконавської діяльності співака;
- знаннями у галузі підбору педагогічного репертуару;
- професійними методами педагогічної роботи на всіх етапах професійної музичної освіти.

Протягом проходження даного курсу у студентів мають бути сформовані наступні **програмні компетентності:** загальні та фахові (спеціальні).

Загальні

Методологічна:

- оволодіння теоретичними та емпіричними методами роботи (аналізу, спостереження, систематизації, узагальнення, конкретизації);
- здатність практично використовувати професійно профільовані знання в галузі методики музичного, зокрема вокального навчання та виховання.

Інформаційна:

- базові уявлення про основи філософії, психології, педагогіки, соціології, що сприяють розвиткові загальної культури та соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки й права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності;
- базові знання з музичної педагогіки та методики музичного виховання в обов'язку, необхідному для володіння дидактичним та методичним апаратом відповідної галузі знань, здатність використовувати їх в обраній професії.

Самоосвітня:

- здатність до самоаналізу, саморозвитку у процесі вивчення історії вокального мистецтва.

Фахові

Спеціальні

Здатність (до):

- оволодіння теоретичними знаннями з вокального мистецтва;
- здатність вивчення досвіду персоналій вокальних педагогів, історії вітчизняної вокальної школи;
- підбору репертуару та індивідуальної педагогічної роботи над його засвоєнням із студентами;
- практичного використання засвоєних професійно профільованих знань у педагогічній діяльності.

3. Програмні результати навчання:

- Знання теорії та методології вокальної освіти у вищій школі. Готовність до науково-педагогічної діяльності в університеті. Здатність до самостійного наукового пошуку в галузі вокальної та музичної педагогіки.
- Розуміння технології підбору вокально-педагогічного репертуару для різних типів співацьких голосів. Володіння дидактичним матеріалом з музично-теоретичних, методичних і музично-виконавських дисциплін.
- Здатність до самореалізації та розкриття особистісного творчого потенціалу, професійного лідерства та успіху, самоосвіти і самовдосконалення.

Перелік дисциплін, засвоєння яких необхідно студентам для вивчення курсу: історія музики, педагогіка, загальна та вікова психологія, сольфеджіо, постановка голосу, аналіз музичних форм, методика музичного виховання.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

№ теми	Назва розділу, теми	Кількість годин							
		Разом	Аудиторних	Лекційних	Семинарських	Практичних	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Модульний контроль
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1: Питання практичної роботи зі студентами									
1	Наукові засади вокальної та мовленнєвої методики	9	4	2		2		5	
2	Розвиток співочих навичок та формування вокального слуху	7	2			2		5	
3	Деякі причини дисфоній. Поняття «фоніатрія», «фонопедія»	9	4	2		2		5	
4	Основні принципи гігієни та охорони голосу	7	2			2		5	
5	Методичні рекомендації по роботі зі студентами-початківцями	7	2			2		5	
	Модульний контроль	4							4
	Разом	43	14	4	-	10	-	25	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2: Жанри та виконавські стилі естрадного вокалу, методика їх виконання.									
1	Вивчення джазу на заняттях співу в дитячій музичній школі.	7	2			2		5	
2	Рок-вокал та соул вокал: особливості виконання.	7	2			2		5	
3	Український естрадний та автентичний спів: спільні та відмінні ознаки	7	2			2		5	
4	Сучасні манери та методики співу	9	4			4		5	
	Модульний контроль	4							4
	Разом	34	10	-	-	10	-	20	4

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3: Сучасні методи викладання постановки голосу									
1	Сучасні методи та прийоми викладання естрадного співу	7	2			2		5	
2	Сучасні методи викладання академічного співу	9	4			4		5	
3	Розвиток вокальної техніки естрадних співаків-початківців	9	4			4		5	
4	Методика роботи над вокалізами на заняттях з вокалу із студентами	9	4			4		5	
5	Сценічне втілення вокального образу на сцені	7	2			2		5	
	Модульний контроль	2	-	-	-	-	-	-	2
	<i>Разом:</i>	43	16	-	-	16	-	25	2
	<i>Семестровий контроль</i>	30							
	<i>Усього:</i>	150	40	4		36		70	10

5. Програма навчальної дисциплін

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Питання практичної роботи зі студентами

Тема 1. Наукові засади вокальної та мовленнєвої методики.

Поняття про процес утворення звуку. Теорії звукоутворення (міоеластична, нейрехронаксічна, резонансна). Резонансна мовотворча теорія Г. Гельмгольца. Теорія установки Д. Узнадзе. Теорія функціональних систем П. Анохіна. Голосовий апарат як акустична система. Психофізіологічні знання про роботу органів звукоутворення Спів як складний психофізіологічний процес (В. Юшманов). Поняття «постановка голосу» - «вокальна техніка» та «вокальна механіка». Формантні характеристики мовлення і співу видатних співаків як критерій ефективності процесу фонації. Вокально-дихальні та вокальномовленнєві вправи. Принципи вокальної педагогіки та особливості індивідуального підходу в опануванні вокальним мистецтвом.

Тема 2. Розвиток вокальних навичок та формування вокального слуху.

Основні вокальні навички: співацьке дихання, звукоутворення, артикуляція та інтонація. Основні методи роботи над інтонацією та формуванням вокального слуху.

Тема 3. Деякі причини дисфоній. Поняття «фоніатрія», «фонопедія».

Фактори, які впливають на функціональні порушення голосу співака. Класифікація функціональних дисфоній: гіпотонусна, гіпертонусна, спастична, психогенна афонія, фонастенія. Органічні порушення у гортані, «природа» їх виникнення. Хвороби, що виникають у наслідок вірусних та бактеріальних інфекцій. Питання етики та деонтології у фоніатричній та педагогічній практиці.

Тема 4. Основні принципи гігієни та охорони голосу. Гігієнічні правила та гігієнічні заходи, які впливають на охорону і розвиток вокального голосу в процесі занять сольним співом. Добір репертуару як засіб збереження дитячого голосу.

Тема 5. Методичні рекомендації по роботі зі студентами-початківцями

Методичні прийоми та методи роботи з організації вокального навчання у класі сольного співу. Організація самостійної роботи студентів; види та форми проведення занять (традиційні та за новітніми технологіями); роль комунікативного спілкування при підготовці майбутніх фахівців; психологічні проблеми викладача в сучасних умовах та роль його особистості у навчально-виховному процесі; педагогічний такт та техніка педагогічного спілкування.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2: Жанри та виконавські стилі естрадного вокалу

Тема 1. Вивчення джазу на заняттях співу в дитячій музичній школі.

Історія створення джазу. Блюз.

Джазові виконавці ХХ століття. Етапи розвитку та особливості виконання блюзу. Характерні особливості мелодики блюзу.

Тема 2. Рок-вокал та соул вокал: особливості виконання. Характерні особливості та технічні прийоми стилю соул: невизначене взяття нот, гра «регістрами», пассажі *running*, темброві прийоми соула. Методика виконання соула: «компресований» голос, полуголос або субтон. Відмінні риси між стилем соул вокал та рок-вокал.

Тема 3. Український естрадний та автентичний спів: спільні та відмінні ознаки.

Особливості вокального навчання у народній манері співу. «Народна манера співу», її ознаки: взаємозв'язок з побутовою мовою (діалект);

2) специфічне звуковидобування; 3) перевага однорегістрового (грудного) звучання голосу над головним; 4) комплекс специфічних народно-співацьких прийомів і засобів («з'їзди», «під'їзди» до звука, глісандо, словообрив тощо)

за Лоцман Р.О. Український естрадний та автентичний спів: спільні та відмінні ознаки.

Тема 4. Сучасні манери та методики співу. Методика Сета Ріггза та її вплив на мистецтво естрадного співу. Прийоми вивчення естрадного співу:

1). розщеплення; 2). драйв (підвиди: рев, хрипкий голос, гроулінг та ін.); 3). субтон; 4). обертоновий спів; 5. глісандо, або «слайд» — плавний перехід з ноти на ноту; 6). фальцет; 7). Йодль; 8). Штробас.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3: Сучасні методи викладання постановки голосу

Тема 1. Сучасні методи та прийоми викладання естрадного співу.

Методологія постановки естрадного голосу. Особливості викладання естрадного вокалу у вищих закладах освіти мистецького спрямування. Виконавські прийоми: легкість та м'якість, свобода голосу, техніка, глибина тембру.

Тема 2. Сучасні методи викладання академічного співу.

Проблеми сучасної вокальної педагогіки академічного виконавства. Співаки і педагоги вокалу, які зуміли реформувати класичну (базову) вокально-методичну думку: Дж. Каччіні (1551–1618), котрий уперше запропонував новий стиль у музиці – монодію з гармонійним супроводом (гомофонія); Мануель Патрісіо Родрігес Гарсія Молодший (1805–1908); Ф. Шаляпіна (1873–1938). Методичні особливості навчання академічного співу.

Тема 3. Розвиток вокальної техніки естрадних співаків-початківців.

Форми розвитку вокальної техніки. Прийоми роботи над «чистотою» інтонування. Прийоми уникнення «носового звучання» у співі. Вокально-педагогічна роботи викладача як фактору становлення майбутнього педагога-вокаліста.

Тема 4. Методика роботи над вокалізами на заняттях з вокалу із студентами.

Принципи класифікації вокальних вправ. Спів вокальних вправ під власний супровід з модуляціями у всі тональності вгору і вниз. Добір вокальних вправ на розвиток різних вокальних навичок. Методика роботи над вокальними вправами.

Тема 5. Сценічне втілення вокального образу на сцені. Головні фактори формування вокаліста-виконавця. Сутність творчого перевтілення вокаліста у процесі створення сценічного образу. Значення концертного репертуару,

елементів сценічної майстерності, сценічної адаптації для цілісної передачі художнього образу.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	2	2	-	-	-	-
Відвідування семінарських занять	-	-	-	-	-	-	-
Відвідування практичних занять	1	5	5	4	4	5	5
Робота на семінарському занятті	-	-	-	-	-	-	-
Робота на практичному занятті	10	5	50	4	40	5	50
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	-	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань до самостійної роботи	5	5	25	4	20	5	25
Виконання модульної роботи	25	2	50	2	50	1	25
Виконання ІНДЗ		-					
Разом		-	132		114		105
Усього		351					
Максимальна кількість балів: 351 б							
Розрахунок коефіцієнта: $351 / 60 = 5,9$							

6.2 Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість балів
Змістовий модуль 1 (VI курс, XI семестр)			
1.	Охарактеризувати наукові засади вокальної та мовленнєвої методики. Визначити спільне та відмінні риси вокальної та мовленнєвої методики.	5	5
2.	Обґрунтувати методику розвитку співочих навичок. Визначити, які методи впливають на формування вокального слуху.	5	5
3.	Розкрити причини дисфонії. Визначити сутність понять «фоніатрія», «фонопедія».	5	5
4.	Описати основні принципи гігієни та охорони голосу.	5	5
5.	Надати методичні рекомендації по роботі зі студентами-початківцями.	5	5
Разом за змістовим модулем 1		25	25
Змістовий модуль 2			
6.	Розкрити історію створення джазу. Описати стилістичні особливості блюзу.	5	5
7.	Охарактеризувати різновиди співу: рок-вокал та соул вокал	5	5
8.	Запропонувати вокальні приклади українського естрадного та автентичного співу.	5	5
9.	Охарактеризувати сучасні манери співу.	5	5
Разом за змістовим модулем 2		20	20
Змістовий модуль 3			
10.	Описати сучасні методи та прийоми викладання естрадного співу.	5	5
11.	Висвітлити сучасні методи викладання академічного співу.	5	5
12.	Розкрити сучасні методики співу та назвати педагогів естрадного вокалу XXI сторіччя.	5	5
13.	Описати методику роботи над вокалізами на заняттях з вокалу із студентами.	5	5
14.	Проаналізувати наукові праці, присвячені проблемі формування акторської майстерності і творчого перевтілення вокаліста у процесі створення сценічного образу. Визначити фактори, які впливають на успішне втілення сценічного образу вокального твору.	5	5
Разом за змістовим модулем 3		25	25
Усього		70	70

Перевірка виконання студентами самостійної роботи, а також її оцінювання здійснюватиметься в процесі аудиторної роботи. Кількість балів залежатиме від дотримання таких вимог:

- своєчасності виконання самостійної роботи;
- повноти та якості її виконання;
- активності, ініціативності та творчого підходу в здобутті знань та практичних умінь.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

У процесі модульної контрольної роботи студент в аудиторії письмово відповідає на теоретико-методичні запитання. Викладач оцінює студента відповідно до встановлених критеріїв та шкали:

№	Модульна контрольна робота	Критерії оцінювання		Бали
1.	Письмове завдання (письмова відповідь на 3 запитання)	своєчасність виконання завдання	5	25*5=125
		повний обсяг виконання	5	
		якість виконання	5	
		змістовність	5	
		грамотність викладення	5	

6.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

Форми семестрового контролю робочим навчальним планом - не передбачено.

6.5. Шкала відповідності оцінок.

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична карта дисципліни

«Методика викладання дисциплін з музичного мистецтва (методика викладання вокалу)»

Разом: 150 годин, лекційні заняття – 4 години, практичні заняття – 36 годин, самостійна робота – 70 годин, модульний контроль – 10 годин.

Модулі	Змістовний модуль I	Змістовний модуль II	Змістовний модуль III
Назва модуля	Питання практичної роботи зі студентами	Жанри та виконавські стилі естрадного вокалу	Сучасні методи викладання постановки голосу
Кількість балів за модуль	132 б.	114 б.	105 б.
Лекції	4 год. (2 б.)	-	-
Практичні	10 годин	8 годин	16 годин
Назва навчального модуля (практичне заняття)	<p><i>Тема 1.</i> Наукові засади вокальної та мовленнєвої методики.</p> <p><i>Тема 2.</i> Розвиток співочих навичок та формування вокального слуху.</p> <p><i>Тема 3.</i> Деякі причини дисфоній. Поняття «фоніатрія», «фонопедія».</p> <p><i>Тема 4.</i> Основні принципи гігієни та охорони голосу.</p> <p><i>Тема 5.</i> Методичні рекомендації по роботі зі студентами-початківцями.</p>	<p><i>Тема 1.</i> Історія створення джазу. Блюз.</p> <p><i>Тема 2.</i> Рок-вокал та соул вокал.</p> <p><i>Тема 3.</i> Український естрадний та автентичний спів.</p> <p><i>Тема 4.</i> Сучасні манери співу.</p>	<p><i>Тема 1.</i> Сучасні методи та прийоми викладання естрадного співу.</p> <p><i>Тема 2.</i> Сучасні методи викладання академічного співу.</p> <p><i>Тема 3.</i> Сучасні педагоги естрадного вокалу та їх методики.</p> <p><i>Тема 4.</i> Методика роботи над вокалізами на заняттях з вокалу із студентами.</p> <p><i>Тема 5.</i> Сценічне втілення вокального образу на сцені.</p>
	5*10 = 50 б. + 5б (за відвідування) = 55 б	4*10 = 40 б. + 4б (за відвідування) = 44б	5*10 = 50 б. + 5 б (за відвідування) = 55 б
Самостійна робота 5 балів	5*5= 25 б	4*5= 20 б	5*5= 25 б
Види поточного Контролю	Модульна контрольна робота 50 балів	Модульна контрольна робота 50 балів	Модульна контрольна робота 25 балів

8. Рекомендована література

Рекомендовані джерела

Основні (базові):

1. Педагогічний репертуар вокаліста. – К. : Мистецтво. – 1966, 1968. – Вип. 1, Вип. 2. – Режим доступу: кафедральний репозиторій.
2. Пляченко Т.М. Методика викладання вокалу: навчально-методичний посібник для студентів мистецького факультету (Спеціальності «Музична педагогіка і виховання») / Т.М. Пляченко. – Кіровоград: КДПУ, 2005. – 80 с.
[Електроні ресурси]: Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7307>
3. Пляченко Т.М. Методика викладання вокалу: програма навчального курсу для студентів мистецького факультету (Спеціальність «Музична педагогіка і виховання» ОКР «спеціальність») / Т.М. Пляченко. – Кіровоград: РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 30 с.
[Електроні ресурси]: Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7307>
4. Пляченко Т.М. Постановка голосу: навчальна програма для студентів мистецького факультету педагогічного університету / Т.М. Пляченко. – Кіровоград: РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2006.- 28 с.
[Електроні ресурси]: Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7307>
5. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу / Ю.Є.Юцевич. – Київ, 1998. – 160 с.
[Електроні ресурси]: Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua, бібліотека Інституту мистецтв (1 збірник).

Додаткова:

1. Абт Ф. Школа пения: избранные упражнения для низких голосов в сопровождении фортепиано / Ф. Абт. - М. : Музыка, 1985. - 31 с.

2. Барсов Ю. Вокально-исполнительские принципы М.И.Глинки / Ю. Барсов. - М., 1968. - 66 с.
3. Вартанян И.А. Звук - Слух - Мозг / И.А. Вартанян. - Л., 1981. - 176 с.
4. Виардо П. Упражнения для женского голоса в сопровождении фортепиано / П. Виардо. - М. : Музыка, 1967. - 40 с.
5. Вілінська І. Вокалізи для середнього голосу: учб. репертуар / І. Вілінська. - К. : Музична Україна, 1989.
6. Вилинская И. Вокализы для низкого голоса с фортепиано [для консерваторий и муз. училищ] / И. Вилинская. - К., 1962.
7. Вокализы зарубежных композиторов: для высокого голоса в сопровождении фортепиано / Сост. А. Мишутин. - М. : Музыка, 1989. – 50 с.
8. Вопросы вокальной педагогики. - М., 1984. - Вып. 7. - 160 с.
9. Гарсиа М. Школа пения / М. Гарсиа. - М. : Госмузиздат, 1956. - Ч. I, II.
10. Гембицкая Е.Я. Последовательность певческого обучения / Е. Я. Гембицкая, Д.А. Дышлевская // Известия АПН РСФСР, - М., 1960.
11. Вып.110. - С. 85-104.
12. Гениуш А.Б. О совершенствовании методов обучения пению учителей музыки / А.Б. Гениуш // Совершенствование процесса профессиональной подготовки учителя музыки в условиях высшего педагогического образования : сб. науч. тр. - М. : МГЗПИ, 1982. - С.148 - 156.
13. Голубев П.В. Советы молодым педагогам-вокалистам / П.В. Голубев. - М., 1963. - 87 с.
14. Гонтаренко Н.Б. Сольное пение: секреты вокального мастерства / Гонтаренко Н.Б. - Ростов н/Д: Феникс, 2006. - 155 с.
15. Добровольская Н., Орлова Н. Что надо знать учителю о детском голосе / Н. Добровольская, Н. Орлова. - М., 1972. - 32 с.
16. Егорычева М.И. Упражнения для развития вокальной техники / М. И. Егорычева. - К. : Музична Україна, 1980. - 117 с.
17. Емельянов В.В. Фонопедические упражнения : методическая разработка / В.В. Еммельянов. - Кировоград, 1988. - 29 с.

18. Ермолаев В.Г. Руководство по фониатрии / В.Г. Ермолаев, Н.Ф. Лебедев, В.П. Морозов. - М., 1970. - 270 с.
19. Жербіна Л.М. Виховання професійної орієнтації в процесі індивідуальних занять з постановки голосу / Л.М. Жербіна, Г.С. Шоліна // Дослідження проблем професійної підготовки вчителя музики. - Київ, 1981. - С.25 - 32.
20. Заседателев Ф.Ф. Научные основы постановки голоса / Ф.Ф. Заседателев. - М., 1965. - 255 с.
21. Зейдлер Г. Искусство пения / Г. Зейдлер. - М. : Музыка, 1987. - Ч. II - 23 с.
22. Избранные вокализы для высокого голоса в сопровождении фортепиано / составитель Г. Тиц. - М. : Музыка, 1977. - 39 с.
23. Кантарович В.С. Гигиена голоса / В.С. Кантарович. - М. : Музгиз, 1955. - 156 с.
24. Кочнева И. Вокальный словарь / И. Кочнева, А. Яковлева. [- 2-е изд.] - Л. : Музыка, 1988. - 70 с.
25. Люш Д. Развитие и сохранение певческого голоса / Д. Люш. - Киев, 1988. - 144 с.
26. Малинина Е. Вокальное воспитание детей / Е. Малинина. - Л., 1967. - 45 с.
27. Менабени А. Методы вокальной работы в школе / А.Г. Менабени // Музыкальное воспитание в школе. - М., 1976. - Вып.11. - С. 86 - 94.
28. Назаренко И.К. Искусство пения / И.К. Назаренко. - М. : Музгиз, 1963. - 511 с.
29. Огороднов Д. Основные принципы вокального воспитания / Д. Огороднов. - К. : Музична Україна, 1989. - 142 с.
30. Панофка Г. Искусство пения: 24 вокализа для сопрано, меццо-сопрано или тенора / Г. Панофка. - М. : Госмузиздат, 1958.
31. Стулова Г.П. Дидактические основы обучения пению : учеб. пособие / Г. Стулова. - М., 1988. - 69 с.